

Mol-mulkka bo‘lgan huquqlarning huquqiy kafolatlari

Maxmaraimov Dilshod o‘g‘li Daler

Toshkent davlat transport universiteti 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur mavzu mol-mulkka bo‘lgan huquqlarning mazmuni, ularni ta‘minlovchi huquqiy kafolatlar hamda ushbu huquqlar buzilganda yuzaga keladigan huquqiy oqibatlarni yoritishga bag‘ishlanadi. Mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish huquqlarining konstitutsiyaviy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, mulkka nisbatan huquqlarni himoya qilish mexanizmlari — sudga murojaat etish, yetkazilgan zararni qoplash va huquqni tiklash masalalari yoritib beriladi.

Tayanch so‘zlar: mulk huquqi, mulkchilik shakllari, mulkka egalik qilish, mulkdan foydalanish, mulkni tasarruf etish, mulk huquqining daxlsizligi, huquqiy kafolatlar, konstitutsiyaviy kafolatlar, qonun ustuvorligi, mulk huquqini himoya qilish, mulk huquqining buzilishi, zarar yetkazish, zararni qoplash, javobgarlik choralari, huquqni tiklash.

Legal guarantees of property rights

Makhmaraimov Dilshod oglu Daler

4th year student of Tashkent State Transport University

ANNOTATION

This topic is devoted to the content of property rights, the legal guarantees that ensure them, and the prevention of legal consequences associated with these rights. Analysis of the constitutional foundations of the right to own, dispose of and dispose of property. , mechanisms for protecting property rights – appeal to the court, restoration of damage and rights are highlighted.

Keywords: property rights, ownership, ownership of property, disposal of property, ownership of property, disposal of property, inviolability of property rights, legal guarantees, constitutional guarantees, rule of law, protection of property, property rights, causing damage, protection of damage, property rights, restoration of damage.

Mulkka bo‘lgan huquq fuqarolik huquqining asosiy institutlaridan biri bo‘lib, u shaxsning moddiy boyliklarga nisbatan qonun bilan kafolatlangan huquqiy vakolatlarini ifodalaydi. Fuqarolik huquqi nazariyasida mulk huquqi shaxsning iqtisodiy mustaqilligi va erkinligini ta‘minlovchi fundamental huquq sifatida e‘tirof etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq, mol-mulkka bo‘lgan huquq shaxsga mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish imkoniyatini beradi. Ushbu uchlik fuqarolik huquqi darsliklarida mulk huquqining asosiy mazmuni sifatida talqin qilinadi. Xususan, ilmiy adabiyotlarda egalik qilish mulk ustidan real hukmronlikni, foydalanish mulkning foydali xususiyatlaridan foydalanishni, tasarruf etish esa mulkning huquqiy taqdirini belgilash imkoniyatini anglatishi qayd etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mulk huquqi konstitutsiyaviy darajada mustahkamlangan bo‘lib, undagi 65-moddaning ikkinchi bandida keltirib o‘tilgan ya’ni mulkchilikning barcha shakllari teng huquqli ekanligi va davlat tomonidan himoya qilinishi belgilangan. Bu qoida mulk huquqining daxlsizligi prinsipining huquqiy asosini tashkil etadi. Fuqarolik kodeksining 166-moddasiga ko‘ra, mulk huquqining daxlsizligi — mulkdorni uning roziligisiz yoki qonunda nazarda tutilgan asoslar mavjud bo‘lmagan holda mulkdan mahrum etishga yo‘l qo‘yilmasligini anglatadi.

Fuqarolik kodeksining 164-moddasining oxirida mulk huquqi muddatsiz huquq sifatida e’tirof etilib, uning faqat qonun bilan belgilangan hollarda va tartibda cheklanishi mumkinligi ko‘rsatib o‘tilgan. Ilmiy manbalarda ushbu holat mulk huquqining barqarorligi va huquqiy himoyasini ta’minlovchi muhim omil sifatida baholanadi.

Shuningdek, huquqshunos olimlar mulk huquqining subyektlari sifatida jismoniy shaxslar, yuridik shaxslar va davlatni, obyektlari sifatida esa ko‘char va ko‘chmas mulk, pul mablag‘lari hamda boshqa moddiy boyliklarni ko‘rsatadilar. Bu yondashuv mulk huquqining huquqiy munosabatlar tizimidagi keng qamrovli ahamiyatini ochib beradi.

Demak, mol-mulkka bo‘lgan huquq nafaqat shaxsiy manfaatlarni, balki jamiyat va davlatning iqtisodiy asoslarini ham ta’minlovchi muhim huquqiy institut bo‘lib, uning to‘liq va samarali amalga oshirilishi huquqiy davlat va bozor iqtisodiyotining ajralmas sharti hisoblanadi.

Mol-mulkka bo‘lgan huquqlarning samarali amalga oshirilishi va himoyalaniishi bevosita ularni ta’minlovchi huquqiy kafolatlarning mavjudligiga bog‘liqdir. Huquqiy kafolatlar — bu mulk huquqining daxlsizligini ta’minlash, uni noqonuniy cheklash yoki buzilishining oldini olish hamda buzilgan huquqlarni tiklashga qaratilgan huquqiy vositalar va mexanizmlar majmuasidir.

Avvalo, mol-mulk huquqlarining asosiy huquqiy kafolatlari konstitutsiyaviy darajada mustahkamlangan. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 65-moddasining ikkinchi hamda uchunchi bandlarida mulkchilikning barcha shakllari teng huquqli ekanligi, xususiy mulk daxlsizligi hamda davlat tomonidan himoya qilinishi belgilangan. Ushbu

normalar mulk huquqini cheklash yoki undan mahrum etish faqat qonunda belgilangan asoslar va tartibda amalga oshirilishi mumkinligini nazarda tutadi. Bu esa mulk huquqining eng oliy darajadagi huquqiy kafolatini ifodalaydi.

Mol-mulk huquqlarining navbatdagi muhim kafolatlari fuqarolik qonunchiligida o'z ifodasini topgan. O'Zr FKsida mulk huquqining mazmuni (164-moddasi), subyektlari va obyektlari (168-169-moddalari), shuningdek, mulk huquqini himoya qilish usullari 19-bobda aniq belgilab berilgan. Xususan, Fuqarolik kodeksiga muvofiq, mulkdor o'z huquqlarining buzilishi bilan bog'liq har qanday holatda sudga murojaat qilish, huquqini tan olishni talab etish, mulkni noqonuniy egalikdan qaytarib olish, to'sqinliklarni bartaraf etish hamda yetkazilgan zararni qoplashni talab qilish huquqiga ega.

Shuningdek, mol-mulk huquqlarining huquqiy kafolatlari maxsus qonun hujjatlari orqali ham ta'minlanadi. Xususan, xususiy mulkni himoya qilishga oid qonunlarda mulkdorlarning huquqlari, davlat organlarining mulk huquqiga noqonuniy aralashuviga yo'l qo'yilmasligi, mulkni majburiy olib qo'yish faqat sud qarori asosida va adolatli kompensatsiya sharti bilan amalga oshirilishi belgilangan. Bu normalar mulkdorlarning iqtisodiy manfaatlarini ishonchli himoyalashga xizmat qiladi.

Mol-mulk huquqlarining muhim kafolatlaridan biri — sud himoyasi hisoblanadi. Sudlar mulk huquqi bilan bog'liq nizolarni ko'rib chiqishda qonun ustuvorligi, taraflarning tengligi va adolat prinsiplariga amal qiladi. Sud himoyasi mulk huquqi buzilgan shaxs uchun eng samarali huquqiy himoya vositasi bo'lib, huquqni tiklash, zararlarni qoplash va huquqbuzarlik oqibatlarini bartaraf etish imkonini beradi. Bundan tashqari, mol-mulk huquqlarini ta'minlashda ma'muriy-huquqiy kafolatlar ham muhim ahamiyatga ega. Davlat organlari va mansabdor shaxslar o'z vakolatlarini amalga oshirish jarayonida mulk huquqiga rioya etishi, qonunga xilof qarorlar qabul qilmasligi shart. Agar bunday holatlar yuzaga kelsa, ularni belgilangan tartibda shikoyat qilish va bekor qildirish imkoniyati mavjud. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanganidek, mol-mulk huquqlarining huquqiy kafolatlari nafaqat huquqiy normalar bilan, balki ularning amalda samarali qo'llanilishi bilan ham belgilanadi. Shu bois, qonunchilikdagi kafolatlarning to'liq ishlashi sud amaliyoti, huquqni qo'llash madaniyati va davlat organlari faoliyatining qonuniyligi bilan chambarchas bog'liqdir.

Mol-mulkka bo'lgan huquqlarning real ta'minlanishi nafaqat ularning qonun bilan e'tirof etilishi, balki ushbu huquqlarning buzilishiga yo'l qo'yilmasligi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Amaliyotda mulk huquqlari turli shakllarda buzilishi mumkin bo'lib, bu holatlar mulkdorning qonuniy manfaatlariga zarar yetkazadi hamda huquqiy munosabatlarning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Huquqiy nazariyada mol-mulk

huquqlarining buzilishi deganda mulkdorning egalik qilish, foydalanish yoki tasarruf etish huquqlarining qonunga xilof ravishda cheklanishi yoki inkor etilishi tushuniladi. Bunday buzilishlar mulkdorning roziligisiz yoki qonunda belgilangan asoslar mavjud bo'lmagan holda sodir etilgan harakatlar yoki harakatsizlik natijasida yuzaga keladi. Mol-mulk huquqlarining buzilishining eng keng tarqalgan shakllaridan biri — mulkdan noqonuniy mahrum etishdir. Bu holatda mulkdor o'z mulkiga egalik qilish imkoniyatidan mahrum bo'ladi, masalan, mulkning noqonuniy olib qo'yilishi yoki boshqa shaxs tomonidan egallab olinishi natijasida. Qonunchilikka ko'ra, bunday harakatlar faqat sud qarori asosida va qonunda belgilangan tartibda amalga oshirilishi mumkin, aks holda ular huquqbuzarlik hisoblanadi.

Mulk huquqlarining buzilishining navbatdagi shakli — mulkdan foydalanishga to'sqinlik qilishdir. Bu holatda mulkdor mulkka egalik qilish huquqini saqlab qolgan bo'lsa-da, undan erkin foydalanish imkoniyatidan mahrum etiladi. Masalan, uchinchi shaxslarning noqonuniy harakatlari natijasida mulkning foydali xususiyatlaridan foydalanish cheklanadi. Fuqarolik huquqida bunday holatlar mulk huquqining buzilishi sifatida baholanadi va huquqiy himoyani talab qiladi. Shuningdek, mulkka zarar yetkazish ham mulk huquqining buzilish shakllaridan biri hisoblanadi. Mulkka zarar yetkazish moddiy zarar ko'rinishida namoyon bo'lib, bu mulkning yaroqliligini kamaytirish, uni qisman yoki to'liq yo'q qilish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bunday holatlarda zarar yetkazgan shaxs yetkazilgan zararni to'liq qoplash majburiyatini oladi. Mol-mulk huquqlarining buzilishi ba'zan davlat organlari yoki mansabdor shaxslarning noqonuniy qarorlari va harakatlari natijasida ham yuzaga keladi. Agar bunday qarorlar qonunchilik talablariga zid bo'lsa va mulkdorning huquqlarini cheklasa, ular belgilangan tartibda bekor qilinishi, mulkdorning huquqlari esa tiklanishi lozim.

Mulk huquqlarining buzilishi faqat mulkdorga moddiy zarar yetkazib qolmay, balki jamiyatda huquqiy ishonchning pasayishiga, iqtisodiy munosabatlarning izdan chiqishiga ham sabab bo'ladi. Shu bois, mulk huquqlarining buzilish holatlarini aniqlash va ularni huquqiy baholash huquqni qo'llash amaliyotida muhim ahamiyatga ega. Mol-mulk huquqlarining buzilishi mulkdor uchun turli huquqiy oqibatlarni keltirib chiqaradi va ushbu oqibatlar buzilgan huquqlarni tiklash hamda huquqbuzarlikning oldini olishga qaratilgan bo'ladi. Qonunchilikka muvofiq, mulk huquqi buzilgan shaxs o'z huquqlarini himoya qilish uchun belgilangan tartibda vakolatli organlarga murojaat qilish huquqiga ega. Fuqarolik qonunchiligida mulk huquqi buzilishining asosiy huquqiy oqibatlari sifatida huquqni tan olish, mulkni noqonuniy egalikdan qaytarib olish, mulkdan

foydalanishga to'sqinliklarni bartaraf etish hamda yetkazilgan zararni qoplash nazarda tutilgan. Yetkazilgan zarar moddiy zarar va boy berilgan foyda shaklida qoplanadi.

Mulk huquqining buzilishi holatiga qarab huquqbuzar shaxsga nisbatan fuqarolik-huquqiy, ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik choralari qo'llanilishi mumkin. Bunday javobgarlik mulk huquqining daxlsizligini ta'minlash va huquqbuzarlikning takrorlanishiga yo'l qo'ymaslikka xizmat qiladi.

Shu bilan birga, davlat organlari yoki mansabdor shaxslarning qonunga xilof qarorlari natijasida mulk huquqi buzilgan taqdirda, ushbu qarorlar bekor qilinadi va mulkdorning buzilgan huquqlari tiklanadi. Bu holat mulkiy huquqlarini himoya qilishda sud nazoratining muhim o'rnini ko'rsatadi. Mulkka bo'lgan huquqlarning huquqiy kafolatlari huquqiy davlat va bozor iqtisodiyotining asosiy tayanchlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida mulk huquqining huquqiy mazmuni, uni ta'minlovchi konstitutsiyaviy va fuqarolik-huquqiy kafolatlar, shuningdek, ushbu huquqlar buzilgan taqdirda yuzaga keladigan huquqiy oqibatlar tahlil qilindi. Amalga oshirilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, mulk huquqlarining qonun bilan mustahkamlanishi ularning real hayotda samarali amalga oshirilishini har doim ham to'liq ta'minlab bermaydi.

Bugungi kunda ushbu sohadagi muhim muammolardan biri bu mol-mulk huquqlarining amalda yetarli darajada himoya qilinmasligi, ayniqsa davlat organlari yoki mansabdor shaxslarning noqonuniy aralashuvi natijasida mulkdorlar huquqlarining buzilishi bilan bog'liq holatlardir. Bunday holatlar mulkdorlarning huquqiy ishonchini susaytiradi, investitsion muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi va jamiyatda qonun ustuvorligi prinsipining zaiflashishiga olib keladi.

Mazkur muammoning asosiy yechimi sifatida, avvalo, mulk huquqlarini himoya qilishga oid qonunchilik normalarining amalda qat'iy va bir xilda qo'llanilishini ta'minlash zarur. Shu bilan birga, sud hokimiyatining mustaqilligini yanada kuchaytirish, mulk huquqi bilan bog'liq nizolarni ko'rib chiqishda sud amaliyotining barqarorligini ta'minlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat organlari faoliyati ustidan samarali sud va jamoatchilik nazoratini yo'lga qo'yish, shuningdek, mulkdorlarning huquqiy savodxonligini oshirish ushbu muammoni bartaraf etishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Zero, mol-mulk huquqlarining real va ishonchli himoyasi faqat mukammal qonunchilik bilan emas, balki ushbu qonunlarning amalda samarali ijro etilishi bilan ta'minlanadi. Bu esa jamiyatda huquqiy barqarorlikni mustahkamlash, iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish va fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 30-apreldagi tahriri — Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0266-son).
2. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (I va II qismlar) (O‘zbekiston Respublikasining amaldagi tahriri 1995-yil 21-dekabrda qabul qilingan, amaldagi tahriri — Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, lex.uz).
3. O‘zbekiston Respublikasining “Xususiyl mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni (2012-yil 24-sentabrda qabul qilingan, O‘RQ–336-son — Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, lex.uz).
4. Fuqarolik huquqi. I qism. — Oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. — Toshkent. 2017.
5. Fuqarolik huquqi. II qism. — Oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. — Toshkent. 2017.
6. Е.А.Суханов. Гражданское право. Учебник. Москва. 1998 г